

FABRIEKSAFVAL UIT 18de EEUWS GORCUM

door P. Ritmeester

In de loop der tijd heeft de Gorcumse bodem al heel wat pijpmateriaal opgeleverd. Kaalslag in de oude wijken als in zoveel andere dorpen, zorgde voor menig uitgelezen graafstek. De stadsvernieuwingsdrang van vele op prestige beluste stadsbestuurders heeft verstrekkende gevolgen gehad.

Nu is de P.K.N. niet bepaald de plaats om je te verliezen in beschouwingen, hoe nuttig en verfraaiend die sloop- en bouwlust eigenlijk wel is. In ieder geval heeft het talrijke pijpelogen materiaal opgeleverd dat anders voor wie weet hoe lang verborgen zou zijn gebleven.

Zo is het ook mij vergaan. Het is al weer ettelijke jaren geleden, een zaterdagmiddag in de late herfst. Al enkele uren spitte ik verwoed in een bouwput aan de Lingedijk, één van de oudste stukjes van Gorcum. De oogst was karig en de schemering zette al in. Juist toen ik op het punt stond om naar huis te gaan, zag ik in de wand van de bouwput een opvallende plek. Tussen de donkergekleurde grond was een plek waar gelig gekleurd grof zand te zien was. Bij nadere beschouwing zag ik hagelwitte pijpestelen en scherven van pijpekoppen. Voorzichtig woude ik met de greep de aarde onder deze laag weg. En toen gebeurde het. Een moment om nooit meer te vergeten en waarvan iedere rechtgeaarde graver droomt. Als een plotseling geopende hoorn des overvloeds stroomde een reusachtige hoeveelheid pijpekoppen, -stelen en gruis uit de holte waar ze zeker zo'n tweehonderd jaar in opgesloten hebben gezeten.

DIRK BERNET

Gehaast in het vallend duister borg ik zoveel materiaal als mogelijk was. Jammer genoeg ontbrak de tijd om verder te graven. De bouwput werd de daarop volgende week weer dichtgestort. Helaas!

Wat de put opleverde is te zien op pag. 55 en 57 en op de afbeeldingen 1 tot 4. We mogen aannemen dat Dirk Bernet de maker van deze pijpen is geweest. Bernet stond in het register van Gorcumse pijpmakers ingeschreven van 1773-1790.

Bekend is ook dat in Gorcum nogal vlijtig werd geëmitteerd. We zien bij nrs. 1 en 2 dan ook twee bekende Goudse merken terug namelijk Job op de Mesthoop en De Man op de Stoel. Afbeelding 3 toont een vreemde vogel die ornitologisch niet geheel verantwoord lijkt. De vogel komt op beide zijden van de ketel voor. Als enige in de serie is hier de vormnaad netjes afgewerkt.

De kelkbodempijp (afb.4) is wat geflatteerd weergegeven. In werkelijkheid is het reliëf nauwelijks meer te zien door de hoge slijtage van de mal.

Er is in sommige gevallen sprake van onzuiverheden in de gebruikte klei. Sommige pijpen vertonen gaten, wellicht ontstaan door organisch materiaal dat tijdens het bakproces verbrandde. Doordat ook overvloedig steelfragmenten geborgen werden, kon de steellengte gereconstrueerd worden. Deze kwam gemiddeld uit op 195 mm.

De afbeeldingen 5 en 6 tonen een tweetal pijpjes voorzien van de initialen I.V.A.H. Ik kocht een sigarenkistje vol met deze pijpen van een inwoner van Gorcum die mij helaas niet kon vertellen waar ze vandaan kwamen. Ook hier is sprake van een gesloten vondst met fabrieksafval. Het materiaal is spierwit en haarscherp van reliëf.

De pijpen van afbeelding 7 t/m 10 zijn eveneens van een gesloten vondst afkomstig. Ik groef ze op, niet ver van de plek waar ik de stort van Dirk Bernet (afb.1 t/m 4) had gevonden. Tussen de muurresten van twee oude panden was een grote hoeveelheid van dit materiaal als vulling gebruikt. Afb.9 toont zowel op de linker als de rechterzijde van de steel een vijftal, in hoog reliëf aangebrachte, Franse lelies. Ik was dit pijpje nog niet eerder tegengekomen en ben benieuwd of andere verzamelaars dit exemplaar kennen of in hun verzameling hebben en zo ja, waar die gevonden is.

Ook deze onbekende pijpenmaker hield van variatie en imiteerde graag een beroemd Gouds merk (zie afb.8, het melkmeisje).

Ik ben geneigd al het materiaal in het laatste kwart van de 18de eeuw te dateren, hoewel de datering volgens Friederich een vroegere periode suggereert. Anderzijds mag worden aangenomen dat de toch wel kostbare mallen geruime tijd meegingen, zodat enkele tientallen jaren als marge niet onlogisch voorkomt.

Geraadpleegde bronnen:

G.C. Helbers, Gorinchem als concurrent van de Goudsche pijpenstad in de tweede helft van de achttiende eeuw. Oudheidkundige Kring "Die Goude", 6e verzameling bijdragen, 1949.

F.H.W. Friederich, Pijpelogie, vorm, versiering en datering van de Hollandse kleipijp. Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland. Monografie no. 2, 1975

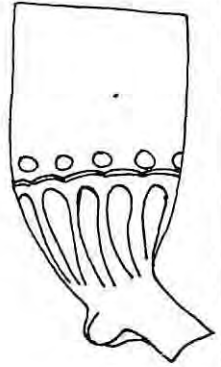
1

2

3

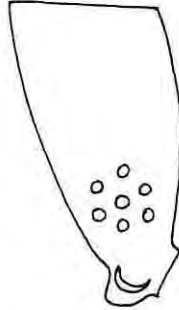
4

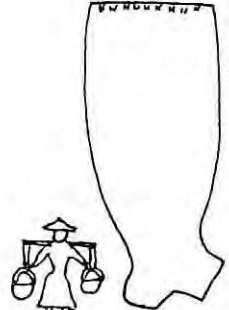
5

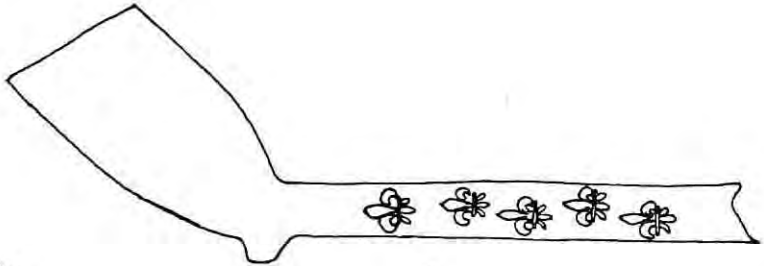
6

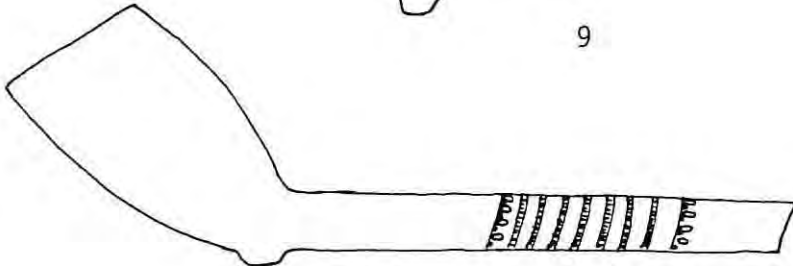
7

8

9

10